

סימן נו

חיובה של אשה בנר חנוכה

ראשי פרקים

- א. המשמעות ההלכתית של המושג 'אשתו כגופו'
- ב. האם הבעל רשאי שלא לצאת ידי חובה בהדלקת אשתו?
- ג. מחלוקת המחבר והרמ"א בגדר "המהדרין מסקנות

* * *

א. המשמעות ההלכתית של המושג "אשתו כגופו" *שאלה*

השאלה העקרונית המשותפת לשני המקרים שהוזכרו בשאלה נוגעת למושג "אשתו כגופו", בהקשר זה של הדלקת נר חנוכה על ידי הבעל עבור אשתו. מושג זה הוזכר בפוסקים (בא"ר סי' תרעא ובמשנ"ב ושם בשעה"צ ס"ק י) כטעם לכך שהאשה אינה צריכה להדליק נר חנוכה בעצמה, כשאר בני הבית המהדרין בכך לדעת האשכנזים. אמנם מושג זה לא הוזכר במפורש בש"ס בקשר למצות נר חנוכה, אך הא חזינן בעינינו שאשה אינה מדליקה נר חנוכה בעצמה אפילו לסברת המהדרין, ועל כרחך מן הטעם שכתב המשנ"ב ש"אשתו כגופו". והשאלה היא – האם כוונתם של הפוסקים בביטוי זה הוא שאשה נשואה פטורה בעצם ממצות נר חנוכה מצד עצמה. דהיינו, שמצות ההדלקה שגם היא

מהו חיוב אשה נשואה במצות נר חנוכה? האם יש עליה חיוב עצמי או שחיובה כלול במסגרת החיוב המשפחתי? יש להמחיש את הספק בשני מקרים: א. אשה שבעלה טרוד בעבודתו ועתיד להגיע מאוחר, והיא שואלת האם היא חייבת להדליק נר חנוכה בזמן או שעליה לחכות לבעלה? ב. אשה הלומדת בקורס המתקיים בשעת הדלקת הנרות ואינה יכולה להיעדר ממנו. האשה מאוד מעוניינת להשתתף בעצמה בטקס הדלקת הנרות, ולא לסמוך על כך שבעלה יוציא אותה ידי חובתה, שלא בנוכחותה. האם מותר לבעל לדחות את הדלקת הנר עד שהיא תחזור לביתה, או שעליו להדליק בזמן והיא תדליק בעצמה לאחר מכן?

* "נר ה' נשמת אדם" – תשובה זו הוקדשה לזכרו של דני כהן הי"ד, שפתיל חייו נקטע ונרו כבה בפרוס חנוכה תשס"ג, בצאתו להגן על דרך האבות.

נתקנו "מפני שהן היו באותו הנס" ופשוט שהן **חובות אישיות**, או שמצות נר חנוכה שאני מפני שנתקנה מלכתחילה **כחובה על המשפחה** – "נר איש וביתו".

בפמ"ג (במשב"ז סי' תרעא ס"ק א) דייק מלשון הרא"ש ששינה מלשון "איש וביתו" שהוזכר בגמרא, וכתב את הלשון "איש ואשתו", וז"ל (שבת פ"ב סי' ח):

אמר רב ששת אכסנאי חייב בנר חנוכה ואינו יוצא בנרו של בעל הבית דלא הוי

בכלל איש ואשתו.

ומשמע מדבריו שפירש את הביטוי "נר איש וביתו" – כביטוי לאשה כגוף עצמאי, שאין ביתו אלא אשתו, ולא כביטוי למשפחה כולה כיחידה אחת.

לכאורה כוונתו של הפמ"ג היא, שתקנה זו של נר חנוכה מתייחסת לאשה כשם שהיא מתייחסת אל האיש. ואע"פ שהוא מוציא אותה ידי חובתה מ"מ גם עליה חלה חובה אישית. אמנם בדרגה הראשונה של חיוב נר חנוכה הבעל מוציא את אשתו, אך בדרגה השנייה של המהדרין האשה חייבת עקרונית במצוה זו בפני עצמה, כפי שנבאר לקמן.

אך הגר"א (הגהות הגר"א שם, אות ב) גרס בדברי הרא"ש: "דלא הוי בכלל נר איש וביתו", ולגרסתו משמע שהחיוב חל על הבית והמשפחה ולא על האשה כאישיות עצמאית. או לחלופין, כוונתו לבית כמבנה ממשי, שהרי מצות ההדלקה אינה נוהגת במקום פתוח אלא רק במבנה בנוי, (עיין באהלה של תורה ח"ב סי' צח. וכמדומה שבשאלה זו נחלקו הגרשז"א והציץ אליעזר ח"ב סי' ג). אך אין בזה הכרח, וגם לגרסתו יתכן לפרש שביתו – זו אשתו, וצ"ע.

חייבת בה נמסרה לגמרי בידי בעלה, והיא מתקיימת על ידיו בלבד בשעה שהוא מדליק את הנר בעבורו ובעבורה, משום שאשתו כגופו, ובזה היא יוצאת ידי חובתה. ואם כן, אין נפק"מ מבחינתה בזה שהוא מאחר או מקדים את ההדלקה, וכל עוד הוא מקיים את המצוה היא נגררת אחריו. ורק במקום שהבעל אינו יכול לקיים בעצמו את מצות ההדלקה החיוב עובר אליה.

או שמה משמעותו של המושג 'אשתו כגופו' בהקשר זה מצומצמת הרבה יותר, וכל השימוש בביטוי זה בא ללמד, שהיא רשאית לכתחילה לצאת ידי חובתה בהדלקת בעלה. דהיינו, שהוא ראוי להוציא אותה לכתחילה והיא ראויה לצאת על ידו, ואין ראוי לה להדר בהדלקה נפרדת. אך מצד עיקר החיוב היא **חייבת בעצמה** במצוה לא פחות ממנו. וממילא, במקום שהיא רוצה לקיים את המצוה בעצמה ואינה רוצה שבעלה יוציא אותה, היא **רשאית לעשות כן**. ואולי היא אף **חייבת** להדליק את הנרות בעצמה במקום הצורך, הן כשהיא מקדימה, משום שרוצה לקיים את המצוה בזמנה, והן כשהיא מאחרת, כדי שתוכל להיות נוכחת בעצמה בהדלקת הנרות.

שאלה זו מתעוררת כבר בפירוש דברי הגמרא (שבת כג, א):

אשה ודאי מדליקה, דא"ד יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס.

וצ"ע מהי כוונת הגמרא? – האם חיובה של האשה בנר חנוכה שקול לחיובה בקריאת מגילה ובארבע כוסות שאף הם

ב. האם הבעל רשאי שלא לצאת י"ח בהדלקת אשתו?

כידוע, הראשונים נחלקו בדין אכסנאי, שיוצא מדינא דגמרא בהדלקת אשתו (שבת כג, א), האם הוא רשאי להדליק נר בעצמו ולא לצאת על ידי אשתו.

לדעת 'תרומת הדשן' (סי' קא) והמהרי"ל (סי' קמה) אכסנאי רשאי להדליק בברכה במלנו, אך הב"י (סי' תרעז) חלק עליהם וסבר שאין לו להדליק ולברך שם, משום שזו ברכה שאינה צריכה. ובביאור דעת המתירים כתב המהרי"ל, שדין אכסנאי השתנה בזמן הזה מן הדין שהוזכר בגמרא משני טעמים: ראשית, מפני שבזה"ז נהגו להדליק בתוך הבית ולא על פתח הבית או על פתח החצר מבחוץ, וממילא על האכסנאי לחשוש שבני הבית יחשדו בו שאינו מדליק נר חנוכה, לפי שאינם מכירים בו אם הוא נשוי או לא. ושנית, משום שבזה"ז נהגו להדר במצות נר חנוכה ולהדליקו על ידי כל אחד ואחד, וגם מטעם זה יבואו לחשוד בו כשיראו שאינו מדליק.

אמנם במקום שהצריכו להדליק נר משום חשד אין מברכין עליו, אך המהרי"ל מסכם:

ומשום ברכה לבטלה אין כאן, כיון דאין רוצה לצאת בשל אשתו ממילא חז' חיובא עליו.

ומסתבר שגם בעלי סברא זו מודים במקום שהאיש והאשה מצויים בבית אחד בשעת ההדלקה, שאינם רשאים להחלק לשנים ולהדליק נר לכל אחד בנפרד, וכי האי גוונא לית מאן דפליג דאשתו כגופו ממש. ואף דין הידור לא נאמר לגביהם אלא רק לבני הבית האחרים. אולם יש ללמוד מעצם היכולת להפריד בין הדבקים

ולחייב את האכסנאי להדליק נר חנוכה בברכה, שבעצם חל על כל אחד מבני הזוג חיוב אישי להדליק נ"ח בפני עצמו, אלא שבדרך כלל האיש מדליק והאשה פטורה מחמתו.

לעומתם, המהרש"ל (שו"ת מהרש"ל סי' פה), ה'מטה משה' (סי' תתפג) והפר"ח (סי' תרעז) סוף סעיף א ו-ג) פסקו שאין לברך על הדלקה זו.

בשאלה זו נחלקו גם המחבר והרמ"א. השו"ע (סימן תרעז סעיף ג) פסק:

יש אומרים שאע"פ שמדליקין עליו בתוך ביתו, אם הוא במקום שאין בו ישראל מדליק בברכות.

ומשמע, שרק אם הבעל נמצא במקום שאין בו ישראל המדליק בברכה הוא רשאי שלא לסמוך על הדלקת אשתו, שהרי הוא חייב לראות את הנרות. אך סתם אכסנאי שמדליקין עליו בביתו אינו רשאי להוציא עצמו מכלל אנשי ביתו, ולצאת ידי חובתו בהדלקת הנר באכסניה.

והרמ"א השיג עליו והוסיף, שהאכסנאי רשאי להדליק נרות בפני עצמו ולברך עליהם, אפילו במקום שיש בו ישראל המדליק נר, כדעת תרוה"ד ומהרי"ל.

ועיין במשנ"ב (סי' תרעז ס"ק טז) שמנה הרבה אחרונים שסתמו כדעת המהרי"ל ואף הוא הכריע כדעתם, אלא שנקט שעדיף לכתחילה לצאת ידי חובת הברכות על ידי שמיעה מאחר, או לכל הפחות להקדים את זמן הדלקת הנרות באכסניא קודם הזמן שאשתו מדליקה עליו, וזאת מחשש לברכה שאינה צריכה.

מבואר אפוא, ששאלה זו – אם הבעל יכול להיפרד מאשתו, תלויה במחלוקת שבין המחבר להרמ"א, שיסודה במחלוקת הראשונים. לדעת המחבר אשתו כגופו

נר חנוכה – האם זו חובה משפחתית, החלה על כל בני הבית כאחד, כפי שעולה מדעת המחבר, או שזו מצוה אישית המוטלת על כל אחד ואחד, כפי שעולה מדעת הרמ"א.

ולדעת המחבר, מסתבר שאם בני הבית אינם רשאים להיפרד מבעה"ב, ק"ו שבעל הבית אינו יכול להיפרד מאשתו, אך לדעת הרמ"א הם רשאים להיפרד. ולשיטת הרמ"א, כל ההבדל שבין האשה לשאר בני הבית הוא בזה, שבעוד שיתר בני הבית לא רק רשאים להיפרד אלא אדרבה כך ראוי לנהוג, כמהדרין וכמהדרין מן המהדרין, בעל ואשתו אינם חייבים להיפרד, משום ש"אשתו כגופו". אך ודאי שגם להם יש רשות להיפרד זו מזה, כי המצוה מעיקרה היא אישית המחייבת כל אחד ואחד מהם בפני עצמו, אלא שהדבר אינו רצוי. ודוחק לומר שרק האשה היא זו שנגררת אחרי בעלה, בעוד שהוא אינו נגרר אחריה, וכנ"ל.

ד. האם אשה צריכה להדליק נר "מהדרין"?

ויש לדייק בדברי הרמב"ם (הל' חנוכה פ"ד ה"א) שכתב בגדר "מההדרין": והמהדר את המצוה מדליק נרות כמנין אנשי הבית נר לכל אחד ואחד בין אנשים ובין נשים.

ומשמע שהאשה חייבת בנר חנוכה מצד עצמה. מיהו, משם אין ראיה, שהרי הרמב"ם סובר שבעה"ב מדליק בעצמו עבור כל בני הבית, וגם הנשים הן בכלל בני הבית, ולשיטתו אין חיוב מיוחד על בני הבית.

אך יש להביא ראיה הפוכה מן הרמ"א, שמצד אחד סובר כמו הרמב"ם ש"מההדרין

לגמרי ואין הבעל יכול להיפרד מאשתו, ואילו לדעת הרמ"א הבעל רשאי להיפרד מאשתו משום שהיא אינה לגמרי כגופו, אלא לענין זה שהיא יוצאת ידי חובה בהדלקתו. (ודוחק לומר שרק האיש יכול להיפרד מאשתו אך אשה אינה יכולה להיפרד מבעלה, כי זאת מנין לנו? ומסתבר שאין לחלק בין דין אכסנאי לדין אכסנאית. עיין מקראי קודש שם שהר"י כהן שם הסתפק בשאלה זו בסוף דבריו. ועיין להלן).

ג. מחלוקת המחבר ורמ"א בגדר "מההדרין מן המהדרין"

ונראה לתלות את מחלוקת המחבר והרמ"א בענין אכסנאי, במחלוקתם לענין "מההדרין מן המהדרין", ואזלו לשיטתייהו. המחבר (סי' תרעא סעיף ב) פסק כדעת ר"י (תוס' שבת כא, ב ד"ה והמהדרין) שבעל הבית מוסיף והולך נר אחד בכל לילה אך אינו מדליק כמספר בני הבית, ו"אפילו אם רבו בני הבית לא ידליקו יותר". וטעמו, שאם ידליק כנגד כל אחד מבני הבית לא יהיה היכר לימים הנכנסין והיוצאין, כפי שכתבו בתוס' בשם ר"י.

אך הרמ"א לא חשש לסברא זו, ופסק שמנהגם של "מההדרין מן המהדרין" שכל אחד מבני הבית ידליק נרות חנוכה בפני עצמו, כעין דברי הרמב"ם (חנוכה פ"ד, הל' א-ב). ורק כדי לצאת ידי החשש של ר"י הוסיף ש"יזהרו ליתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד, כדי שיהא היכר כמה נרות מדליקין".

אמנם מחלוקת המחבר והרמ"א נוגעת להבנת החיוב של כל בני הבית ולא דווקא לזיקה שבין הבעל ואשתו, שם גם הרמ"א מודה שדי להם בהדלקה אחת. אך מסתבר שגם שאלה זו תלויה בהגדרת החיוב של

יה, א שיש גם דיעה הסוברת שדו-פרצופין נבראו, וא"כ אין עדיפות לאיש על האשה.)

ובחת"ס (בחינושיו לשבת כא, ב) נתן טעם אחר למנהגו שהאשה אינה מדליקה בעצמה, והוא משום שיש בזה משום פגיעה בצניעותה. ויש להוסיף טעם לדבריו על פי מי שפירש ש"אף הן היו באותו הנס", דהיינו שבנות ישראל שמרו על צניעותן, ולא יתכן להדר במצות נר חנוכה במחיר של פגיעה כל שהיא בצניעות.

אולם לכאורה יש להעיר, שטעם זה נכון רק למנהג הש"ס שהיו רגילים להדליק את הנרות על פתח הבית מבחוץ, ואז אמנם היה טעם לפגם בהדלקתה של האשה בפני העוברים והשבים משום חוסר צניעות. אך למנהג שנהגו בגולה להדליק בתוך הבית, ויש הנוהגים כך גם היום בארץ ישראל, אין בהדלקתה שום פגיעה בצניעות. ואין שום סברא לחלק בין הדלקת נר חנוכה בתוך הבית להדלקת נר שבת. והוא הדין לאשה הדרה בעליה ומדליקה בחלון, מסתבר שאין בזה חוסר צניעות כיון שאינה יוצאת בעצמה לרשות הרבים. אם כי, יתכן שהחת"ס סבר שגדרים אלו שהאשה פטורה נקבעו על פי התקנה המקורית להדליק נר מחוץ לבית, ובזה יש לפטור אותה משום צניעות. ואף לאחר שנקבעה התקנה המאוחרת להסתפק בהדלקת נר חנוכה בתוך הבית וכפי שנהגו בגולה, עדיין התקנה המקורית לא זזה ממקומה לענין זה, ופטור האשה במקומו עומד.

יתרה מזו, אפילו לדין שאנו נוהגים להדליק נר חנוכה בחוץ, מסתבר שבימינו אין בהדלקת האשה משום פגיעה בצניעותה. מכיון שבלאו הכי הנשים נוהגות לצאת מחוץ לביתן בכל יום, ורק

מן המהדרין" מדליקין נרות לכל אחד ואחד, אך מאידך חולק עליו וסובר שכל אחד מבני הבית מדליק בעצמו במקום מיוחד, ואילו האשה פטורה. אמנם דין זה אינו מפורש ברמ"א אך כך מקובל לומר לדעתו, ואכן הסוברים כרמ"א נהגו בכל הדורות שעברו שהאשה אינה מדליקה בעצמה. ובהסבר הדבר כתב באלהיו רבה (סי' תרעא) משום ש"אשתו כגופו", וכן פסק במשנ"ב (שם, ס"ק ט).

והקשה עליו הגרצ"פ פרנק (מקראי קודש לחנוכה סי' יד) התייחס אשה נשואה, רווקה מאי איכא למימר, והרי המנהג המקובל שבנות רווקות אינן מדליקות בעצמן אלא רק הבנים? ונראה לתרץ שחכמים לא חייבו את האשה לנהוג במצוה בתקופת רווקותה בלבד כשאין לה המשך אחר נישואיה, משום שעיקר תפקודו ושלמותו של אדם אינה אלא כשהוא נשוי, ורווקותו אינה אלא זמנית ועראית.

(וזכורני שראיתי במהר"י ענגיל שהקשה על הסברו הידוע של האבודרהם שאשה פטורה ממצוות עשה שהזמן גרמן משום שהיא משועבדת לבעלה. והקשה הגר"י ענגיל: התייחס נשואה, רווקה מאי איכא למימר? ותירץ שמכיון שהאשה נבראה מצלעו של אדם הראשון, כל קיומה בעולם הוא מכוח היותה חלק מבעלה. ולכן עיקר חיובה במצות הוא רק בהיותה נשואה, אלא שאז היא מנועה מקיומן של מ"ע שהז"ג מפני שהיא משועבדת לו, וגדר זה מלווה אותה גם בימי רווקותה. ואילו תקופת רווקותה לכשעצמה לא מובאת כלל בחשבון כי אין לאשה קיום גמור אלא בהיותה נשואה ולא בהיותה רווקה.

ולדבריו י"ל שאשה אינה יכולה להיפרד מהאיש, בעוד שהאיש יכול להיפרד מהאשה. אולם סברה זו מבוססת על דברי דרוש. לעומת זאת, עיין ערובין

מלכתחילה היה "נר איש ואשתו". ואע"פ שהנשים שלנו אינן נוהגות להדליק נר חנוכה בעצמן, מ"מ למדנו מדבריו של "מהדרין מן המהדרין" יש מקום לומר שהאשה תחייב את עצמה בהדלקה, אם משפחתה נוהגת כדעת הרמ"א.

עוד יש ללמוד, שהיא רשאית לחייב את עצמה בהדלקת נר חנוכה בקל וחומר ממצוות עשה שהזמן גרמן כמו שופר וסוכה, שמצד הדין היא פטורה מהן לגמרי ואעפ"כ לדעת ר"ת (ראש השנה לג, א בתוס' ד"ה הא) היא רשאית לחייב בהן את עצמה ואף לברך עליהן. וק"ו במצוות נר חנוכה, שהרי מעיקר הדין היא חייבת בה מצד עצמה משום שאף היא היתה באותו הנס, אלא שלמעשה היא יוצאת ידי חובתה על ידי בעלה. ומסתבר, שלפחות כשהיא רואה צורך להדליק בעצמה ואינה רוצה לצאת בהדלקת בעלה מסיבות מוצדקות, שאז היא רשאית לקבל על עצמה את החיוב המקורי ולהדליק ולברך בעצמה.

ה. אשה שבעלה יגיע מאוחר

מעתה יש לדון בכל מקרה לגופו: במקרה הראשון, שהאשה רוצה להדליק נר חנוכה בזמנו ולא לחכות לבעלה שיבוא אחר כך, יש לדון משתי נקודות מבט: מצד הבעל ומצד האשה. מצד הבעל, האחרונים הסתפקו מה עדיף לעשות כשאינו יכול להדליק נר חנוכה בעצמו – האם עדיף שבעל הבית יקיים את מצוות ההדלקה בעצמו, לאחר זמנה העיקרי, או עדיף שיצא ידי חובה על ידי שליח שידליק את הנר בזמנו. (עיין 'חיי אדם' כלל סח ס"ז, ו'שדי חמד' כללים אות ז ס"ס א, ו'דעת תורה' סי' כה). אמנם כאן מדובר באשתו שהיא כגופו ועדיפה מסתם

במצב החברתי שהיה בימי קדם כאשר יציאת אשה מחוץ לביתה היתה תופעה נדירה היה בכך חוסר צניעות. (עיין ברמב"ם הל' אישות פ"ג הי"א, ובמקום אחר הארכנו בגדר "כל כבודה בת מלך פנימה" בימינו).

ולעניינו, יש ללמוד מן החת"ס, שהרמ"א מודה בעקרון לרמב"ם שגם האשה בכלל ההידור של "נר לכל אשה ואשה", ורק מסיבה אחרת נהגו הנשים להימנע מכך אלא יוצאות בשל בעליהן. אולם במקום שהיא רוצה לצאת בעצמה ואין בזה פגם בצניעותה, גם הוא מודה שהיא רשאית לעשות זאת.

ויתכן ללמוד מן החת"ס שמעיקר הדין אשה רשאית להדליק נר חנוכה אפילו בנוכחות בעלה, וכפי שהעידו על גדול אחד שהורה לאשתו ולבנותיו להדליק נר חנוכה כדי לקיים מצוות מהדרין מן המהדרין (עיין 'מקראי קדש' לר"מ הררי, פ"ט הערה ב). ועל כרחק סבר שכיום השתנו הטבעים, ודרך אשה לצאת מחוץ לביתה הרבה יותר מבעבר. ולא גרע נר חנוכה שיש בו פרסומי ניסא ממצוות ביקור חולים וניחום אבלים שדרכה לצאת מביתה לשם קיומם כפי שהוזכר ברמב"ם עצמו (שם), ובלבד שכוונתה לשם שמים ולא למטרות זרות, (ועיין אג"מ או"ח ח"ד סי' מט).

אלא שלענין מצוה זו לא כל המקומות שווים, ואין לדמות מקומות שבהן ישנה מודעות נשית עצמית חזקה, ושם מצויות נשים דתיות שמתוך מניעים דתיים טהורים מרגישות צורך לקיים בעצמן מצוות שאינן חייבות בהן, למקומות אחרים. וחזקה על אותו גדול שהוראתו באה ממקור טהור.

וכן משמע מדברי הפמ"ג שהבאנו לעיל שדייק מלשון הרא"ש שאשה חייבת להדליק נר חנוכה, ועיקר התקנה

שליח, ואילו הם דנו בשאלה חמורה יותר, אם עדיף לקיים את המצוה בזמנה ע"י שליח או מאוחר יותר על ידי עצמו. ואעפ"כ שאלה זו דומה גם לנד"ד, שכן גם על פי הסברא ש"אשתו כגופו" סוף סוף בעל הבית לא הדליק בעצמו. וכן משמע מהמשנ"ב (סי' תרעז ס"ק יב) שגם במקום שהאיש מינה את אשתו להדליק בשליחותו, עדיף שהוא ידליק בעצמו בזמן ההדלקה משום ש"מצוה בו יותר מבשלוcho", ואע"פ שהיא כגופו. וכאמור, שאלה זו לא הוכרעה באופן מוחלט לכאן או לכאן.

אך גם אם ננקוט שמצד הבעל ראוי יותר לדחות את זמן הדלקת הנרות כדי שידליק אותם בעצמו, עדיין עלינו להתייחס גם לצד של האשה, שהרי אף היא חייבת במצות ההדלקה בזמנה. ולכאורה, כל עוד הם לא נחלקים זה מזה אלא מקיימים את המצוה כאחד, עדיף שהיא תדליק את הנר בזמנו כדי שלפחות היא תקיים את המצוה כהלכתה. ולא אתי הידור מצוה ידידה, דהיינו שרוצה להדליק בעצמו משום ש"מצוה בו יותר מבשלוcho", ודחי את עיקר המצוה ידידה שחייבת להדליק נר חנוכה בזמנו.

אלא שיש להבחין בענין זה בין אשה שמשפחתה נוהגת כמחבר לבין זו שמשפחתה נוהגת כרמ"א, וכפי שביארנו לעיל בהרחבה. אשה הנוהגת כמחבר אינה חייבת בעצמה, אלא חובת ההדלקה היא על בעל הבית אפילו כשהוא מתאחר מלהדליק, והוא זה שמוציא את כולם. ולעומת זאת, אשה הנוהגת כדעת הרמ"א, עדיף שהיא תדליק בזמן כדי שלפחות היא תקיים את המצוה כזריזין המקדימין, וכפי שכתבנו.

יתרה מזו, ודאי ישנם מצבים שגם המחבר מודה שאין לאשה להמתין לבעלה, וכגון שהוא עתיד להגיע לביתו בשעת לילה מאוחרת שכבר כלתה רגל מן השוק לגמרי, גם בימינו וגם בני הבית כבר רגילים ללכת לישון. נראה להורות לה שהיא חייבת להדליק מוקדם ואל לה להמתין לבעלה, אפילו לשיטת המחבר.

אך אם הבעל מאחר רק קצת והאשה רוצה להדליק מיד עם השקיעה יש מקום אולי לומר שההדלקה בזמן אינה מעיקר הדין אלא רק משום "זריזין מקדימין למצות". (ועיין בספרי 'באהלה של תורה' [ח"ב סי' צט] שכתבנו, שאמנם בימיהם שהרגל כלתה מהשוק מיד עם השקיעה זמן זה נקבע כזמן העיקרי של המצוה, אולם בימינו שבשעת השקיעה הרחוב הומה אנשים והחנויות שוקקות לקוחות, יתכן שמעיקר הדין אין חובה להדליק דווקא עם השקיעה אלא רק מצד זריזין מקדימין. ומעולם לא שמענו שמורים למי שהתאחר מלהדליק עד שעות אלו, שעליו להדליק נר חנוכה בלא ברכה.)

סברא זו נכונה במיוחד לאלו שאינם מקפידים להניח את החנוכה בחלון אלא בתוך הבית, כך שהיא אינה נראית לעוברים ברחוב. ואם כן, ודאי שאין חובה להדליק אותה עם השקיעה דווקא. אדרבה, חובת 'פרסומי ניסא' מתקיימת לנוהגים כן בקרב בני הבית בלבד, וא"כ ראוי להמתין ולהדליקה בזמן שבני הבית מתכנסים בו. (עיין בדבר יהושע להגר"מ ארנברג [ח"א סי' מ' וח"ב סי' קא-קג שתקנת ההדלקה משום פרסומי ניסא בטלה לגמרי, ואמנם אין סומכים על הוראתו לכתחילה אבל רבים סומכים עליה בדיעבד, ובפרט אלו שדרים בקומות העליונות). וסברא דומה לזו כתבו הפוסקים (משנ"ב סי' תרעב ס"ק יא), שהמדליק בשעה מאוחרת כאשר בני הבית כבר ישנים ידליק בלא ברכה, כי עיקר

המקדימים במצוות" תוציא גם את בעלה ידי חובתו. וכל שכן, במקום שהוא מתאחר מאוד להגיע לביתו.

אך יש להדגיש, שכל זה מותנה בכך שבעלה אינו מקפיד על הדלקתה, וזו לא תפר חלילה את שלום הבית, כי שלום בית קודם לנר חנוכה כמבואר בגמרא (שבת כג, ב) "נר ביתו ונר חנוכה, נר ביתו עדיף משום שלום ביתו". ואם כי אינה דומה אכילת סעודת שבת בחשיכה שיש בה עוגמת נפש רבה לנד"ד, אך אף על פי כן נלפענ"ד שאין לפסול על הסף רגשות כאלה גם אם אינן תואמות לגמרי את ההלכה. וכמו שיובא להלן שיש להתחשב באשה המאחרת לבוא כך יש להתחייב בבעל המאחר לבוא.

ו. בעל שאשתו מגיעה מאוחר

עתה נבוא לדון במקרה השני, שהבעל נמצא בביתו בשעת ההדלקה, אלא שהוא רוצה להמתין עד שאשתו תשוב.

מצד הבעל מקרה זה חמור יותר, שכן הוא יכול לקיים את המצוה בזמנה ולהיות מן הזריזין המקדימין למצוות, ויתכן שהחייב להדליק נר חנוכה בזמנו הוא מעיקר הדין כפי שחקרנו לעיל. אלא שמאידך יש לדון, שאולי עליו להעדיף את ההמתנה לאשתו, כדי שגם היא תזכה להשתתף בעצמה בהדלקת הנרות.

ולכאורה גם מצד האשה אין הצדקה לדחיית הדלקת הנרות, משום שהמצוה מתקיימת בשלימותה גם בהעדרה.

ואם נפרט, ישנם שני חיובים בנר חנוכה: א. להדליק את הנרות. ב. לראות אותם. ואילו אשה זו יכולה לצאת ידי שניהם, אפילו כשהיא מאחרת לשוב לביתה ולא השתתפה בהדלקת הנרות. היא יוצאת ידי מצות ההדלקה בזה

'פרסומי ניסא' בשעה זו אינו אלא לבני הבית. ומסתבר, שכשם שאין פרסומי ניסא לבני הבית בשעה מאוחרת כשהם ישנים, כך אין להם פרסומי ניסא בשעה מוקדמת כשהם אינם בבית. וצ"ע.

על כל פנים, אם כנים דברינו שחיוב ההדלקה בזמנה הוא רק משום "זריזין מקדימין", יש מקום לומר שאין זו חובה גמורה, והאשה רשאית להמתין לבעלה כדי שהוא יקיים את המצוה בעצמו בשעה יותר מאוחרת, והיא נגררת אחריו.

ומאידך, גם אם היא רוצה לדקדק במצוות ולהיות מן ה'זריזין', אין זה בגדר חיוב אלא בגדר הידור. וספק אם היא רשאית להעדיף הידור זה שלה על ההידור שלו להדליק בעצמו משום ש"מצוה בו יותר משלוחו". מה גם, שבלאו הכי לדעת המחבר היא אינה רשאית לברך על מצות עשה שהזמן גרמא, כלומר אשה אינה רשאית לברך על רצונה להתחייב במצוה, וא"כ היא אינה יכולה לברך על מצוה זו, כיון שאינה חייבת לקיים אותה בעצמה.

ורק אם הם נוהגים להניח את החנוכיה בפתח או בחלון, ובעלה עתיד לחזור לאחר שהרגל מתחילה להתמעט מן הרחובות גם בזה"ז, מסתבר שהיא חייבת להדליק בזמן. (נראה לענ"ד שמכיון שזמן נעילת החנויות הוא 7.00 בערב, כחצי שעה אח"כ הרגל מתחילה להתמעט מן השוק). כל זה לאשה הנוהגת כהכרעת המחבר.

לעומתה, אשה הנוהגת כדעת הרמ"א – שבאופן עקרוני גם היא חייבת בהדלקת הנר מצד עצמה – אין ראוי לה לאחר את מצוותה עד שבעלה יבוא. אלא ראוי לה להדליק את נר החנוכה בזמנו העיקרי כדי שתצא בעצמה ידי חובת ההדלקה, ואגב קיום המצוה שלה בהידור כ"זריזין

שהאשה רשאית להתכוון שלא לצאת בהדלקת בעלה על מנת שתוכל להדליק בעצמה, כפי שהוא רשאי לעשות כן בשעה שהיא מדליקה, ודוחק לחלק בינו לבינה כפי שביארנו לעיל.

אלא, שלעתים האשה אינה מסתפקת בקיום המצוה באופן זה, אלא היא רוצה להיות נוכחת ולהשתתף בעצמה בהדלקת הנרות, אע"פ שמעיקר הדין די לה שתראה את הנרות דולקים. אמנם אין לה מצוה מוגדרת בנוכחות זו, אך ודאי שהרגשת הלב שונה כאשר כל בני המשפחה עומדים ליד בעה"ב בזמן הדלקת הנרות ואשתו בתוכם. ובאמת מסתבר, שאלו הנוהגים להדליק נרות בתוך הבית והנוכחות של בני הבית היא עיקר ה'פרסומי ניסא' שלהם, צריכים מעיקר הדין להמתין ולהדליק כאשר כל בני הבית מכוונסים, ובודאי שראוי להמתין לעקרת הבית שהיא עיקרו של בית.

אם כי, הניסיון מעיד שרגשות אלו תלויים לרוב ברמתו ההלכתית של הבית ובאווירה התורנית השוררת בו. מי שכל עולמו נגזר מההלכה והוא מבין את משמעות האיסור של ההדלקה, והוא מזדהה עם הנורמות ההלכתיות ומפנים אותן, גם הרגשותיו יתעלו בהתאם. אך מכיון שאצל רוב בני האדם הרגשת הלב אינה זהה לדרישות ההלכתיות, ואין לפסול על הסף הרגשות אלו, בפרט אצל אשה שאונאתה מצויה. לכן יש היתר להמתין עד בואו של בן הזוג בערב ולקיים אז את ההדלקה בצוותא, ובלבד שהשעה לא תהיה מאוחרת מידי.

ומצאתי בשו"ת משנה הלכות (חלק יא סימן תקלב) שדן במקרה שבעל הבית רוצה להמתין לבתו עד שתחזור מן העבודה

שבעלה מדליק גם עליה. וכיון שהיא יכולה לראות את הנרות בשעה שתחזור לביתה אם הם עדיין דולקים, נמצא שהיא עתידה לקיים את מצות הראיה. או לחילופין, היא יכולה לקיים מצוה זו כשתראה את הנרות הדולקים בחלונותיהם של אחרים.

ובאמת, אם הנרות כבר כבו עד חזרתה – וממילא היא איננה יכולה לראות עוד נרות דולקים, ואפילו של אחרים – מסתבר שהיא חייבת להדליק נרות בעצמה כדי לקיים מצות ראייה. (ופשוט שחובת הראייה היא אישית, והאשה אינה יוצאה ידי חובה זו בראייתו של בעלה. והראיה, שחכמים קבעו ברכה מיוחדת על הראייה למי שאינו מדליק בעצמו, וראייה זו לא ניתנת למסירה מדין שליחות כיון שאין בה מעשה. עיין קצוה"ח סי' קפב ס"ק א.).

וראיתי להגר"מ אליהו בהערותיו לקישו"ע, שכתב שאין לברך ברכת הראייה על נרות שעברה חצי שעה מהדלקתן. ולדבריו האשה לא תוכל לברך על ראיית הנרות. ויש מקום לדון בימינו שהרגל אינה כלה מן השוק זמן רב יותר מאשר חצי שעה אחרי השקיעה, וא"כ כל זמן שעוברים ושבים מצויים ברחוב והנרות דולקים יש מצוה בראייתם. ולפי סברא זו, אולי גם אחרי חצי שעה אפשר לברך על ראיית הנרות. וצ"ע.

וכתוצאה מכך, אם היא רוצה להתחייב בהדלקת הנרות בעצמה, עליה להתכוון שלא לצאת בהדלקת בעלה, כדי שיחול עליה חיוב נפרד, ורק אז היא תוכל להדליק בעצמה. אלא שהוראה זו נכונה רק לנוהגים כרמ"א שפסק כמהרי"ל, ואילו אשה הנוהגת כמחבר אינה רשאית להדליק בעצמה. ולדעת המהרי"ל מסתבר

קצת יותר מאוחרת. ולעומת מצות זריזין יש מקום בהלכה להעדיף את השיקול החינוכי והרגשי של בני הבית החפצים להשתתף בעצמם בפרסומי ניסא, כשהם נוכחים בזמן ההדלקה.

מסקנות

א. מעיקר הדין על כל בני הבית להשתדל להימצא בביתם עם השקיעה או צאת הכוכבים, כדי שכולם ישתתפו בהדלקה ברוב עם ובפרסומי ניסא. לכן יש להפסיק כל עיסוק חשוב בשעה זו, יהיה אשר יהיה, ולהתפנות למצות הדלקת הנר.

ב. בשעת דחק גדולה, אם הבעל או האשה אינם יכולים להימצא בבית, כל אחד מהם יכול להדליק את הנר בזמנו העיקרי, ולפטור בכך את בן זוגו. אך אם הדבר פוגע באוירת הבית, עדיף שבני הבית ימתינו זה לזה, כדי לקיים את המצוה בחיק המשפחה כולה.

ג. למנהג אשכנז, אם האשה מעוניינת להדליק נר חנוכה בעצמה, היא רשאית לעשות זאת אפילו בברכה. אך עליה להקפיד להתכוון שלא לצאת ידי חובתה בהדלקת בעלה.

ד. למנהג הספרדים אין אפשרות לבעל או לאשה להדליק נר חנוכה, לאחר שבן זוגם הדליק אותו בעבורם.

ה. לכתחילה יש להדליק גם היום עם השקיעה או עם צאת הכוכבים, איש לפי מנהגו. אולם בשעת הדחק ניתן לדחות את ההדלקה עד השעה 7.30 בערך, שאז הרחובות מתחילים להתרוקן.

ולהדליק אז את הנרות, ובא לדון בדבר מצד סוגיית "אין אומרין לו לאדם חטא כדי שיזכה חברך" (שבת ד, א). ומסקנתו, שעליו להמתין לה ולדחות את הדלקת הנר לאחר זמנו משום שלזכות בניו ובני ביתו אומרים לו חטא כפי שנקטו התוס' (שם, ד"ה חטא), שהרי האב מצווה בערבות מיוחדת על בניו ובנותיו יותר משאר העולם כדי שלא יתפס בעוון אנשי ביתו. אך יש להדגיש, שהוא מסתמך בעיקר על המנהג הרווח בזמננו להדליק נר חנוכה בתוך הבית, ולכן לדעתו החיוב להדליק עם השקיעה או עם צאת הכוכבים הוא רק מצד זריזין מקדימין. ומשום כך, בדיעבד יכולים להדליק גם מאוחר יותר, ואין לך דיעבד גדול יותר מן האילוץ המשפחתי שמחייב את ההמתנה לבת.

אלא שבסופו של דבר, עיקר השיקול של ה'משנה הלכות' להתיר את דחיית ההדלקה, נוגע לצדדים החינוכיים והרגשיים. וז"ל:

אם הבת לא תדליק ולא תראה הדלקת נרות תתרגל ככה שלא להדליק ולבטל המצות, כי ההרגל נעשה טבע שני כמאמר החכם. ולהדליק לעצמה ולברך נמי הוא מילתא חדתא, שאין מדרך הבתולות להדליק נרות חנוכה, כידוע.

ואם כן, נלענ"ד שיש מקום להשתמש בסברא זו אפילו ביחס למי שמדליק בחלון ביתו לפרסומי ניסא. שאמנם ודאי ראוי להורות לו להדליק מוקדם ככל האפשר, אך בדיעבד אין בדחיית ההדלקה משום ביטולה של המצוה, מכיון שמצות נר חנוכה יכולה להתקיים היום גם בשעה